

Розвиток молодіжного ринку праці: сучасний стан, тенденції та перспективи

Л. Льїч,
кандидат економічних наук,
Національна академія статистики, обліку та аудиту

Стаття присвячена дослідженню структурних зрушень у молодіжному ринку праці, що відбулися за період 2000–2010 рр. За результатами статистичного аналізу визначено основні тенденції у зайнятості молоді за гендерними та освітніми ознаками, територіальною та галузевою належністю. Окреслено основні напрями щодо удосконалення моніторингу молодіжної зайнятості.

Статья посвящена исследованию структурных изменений молодёжного рынка труда за период 2000–2010 гг. С учётом результатов статистического анализа выявлены основные тенденции в занятости молодёжи по гендерным, образовательным, территориальным и отраслевым признакам. Определены основные направления совершенствования мониторинга молодёжной занятости.

This article is devoted to the statistical analysis of the structural changes in the youth employment of Ukraine for 2000–2010 years. The general tendencies in the youth employment by gender, educational, regional and industrial characteristics are explored in the work. The main ways of improving the youth employment monitoring are also determined in the article.

Ключові слова: моніторинг, ринок праці, молодь, економічна активність, зайнятість, безробіття, незайняті, зневірені.

Світова фінансова та економічна криза загострила проблеми зайнятості у різних сегментах ринку праці, у тому числі й молодіжному. У доповіді МОП «Глобальні тенденції молодіжної зайнятості у 2010 році» наголошується, що підвищення рівня безробіття відбулось у всіх країнах світу, але найбільше зростання цього показника – з 11,9% до 13,1% за період 2007–2010 рр. – було зафіксовано серед молоді. Загалом у 2010 році чисельність безробітних у світі склала 205 млн. осіб, з них 78 млн. – це молоді спеціалісти, що озброєні новими знаннями та прагнуть працювати.

За даними Державної служби статистики України, рівень безробіття серед молоді 15–24 років у 2010 році становив 17,4% економічно активного населення відповідної вікової групи, що на 4,7 в. п. більше середньосвітового рівня. Зростання молодіжного безробіття в окремих країнах, у тому числі й в Україні, супроводжувалося скороченням інвестицій в освіту, перетоком молоді до сектору неформальної зайнятості, неефективним використанням людського капіталу, соціальною нестабільністю, зміною освітніх та професійних орієнтирів тощо. Серед негативних наслідків безробіття варто відмітити «відтік мізків», проблеми у створенні сім'ї, розлучення, занепад моральних норм, підвищення рівня злочинності, суїцид, зневіру, посилення соціальної напруги тощо. Саме тому головним

пріоритетом 2011 року МОП оголосила зайнятість молоді.

У зв'язку з цим набувають актуальності дослідження, спрямовані на вивчення таких питань: специфіка сучасного молодіжного ринку праці; поведінка різних груп молоді у період первинної адаптації до вимог ринку праці; забезпечення методичного інструментарію для проведення відповідного моніторингу; розроблення превентивних заходів щодо запобігання зростанню безробіття та підвищення ефективності працевлаштування молоді.

Дослідженню різнобічних аспектів формування та розвитку молодіжного ринку праці присвятили свої роботи відомі зарубіжні науковці, зокрема Р. Джекман, Р. Леярд, К. Маккенн, Д. Мортенсен, Р. Філер, Д. Хаммермеш, Х. Холзер та ін. Серед вітчизняних учених проблемами забезпечення ефективної зайнятості молоді займалися І. Бондар, М. Долішній, Т. Заяць, Т. Кір'ян, Е. Лібанова, Л. Лісогор, Л. Ткаченко, Л. Шаульська, В. Онікієнко, В. Покришук, І. Петрова та ін.

Метою публікації є дослідження молодіжного ринку праці України за період 2000–2010 рр., визначення основних тенденцій і закономірностей його функціонування та окреслення основних напрямів щодо удосконалення моніторингу молодіжної зайнятості.

Відповідно до чинного законодавства України, «молодь» – це громадяни України віком від 14 до 28

років включно¹. Встановлення таких вікових меж ґрунтується на поєднанні соціологічного та фізіологічного підходів. Із чотирнадцяти років, як правило, молода особа починає усвідомлювати власні соціальні права, шукати своє місце в суспільстві. До 18 років практично завершується формування основних психофізичних властивостей, а до 24 років припиняються процеси росту людського організму. До 28 років людина в основному закінчує освіту, набуває певного життєвого та трудового досвіду. Таким чином, у віковий період 14–28 років досягається фізична зрілість і формується соціальний статус особи².

У міжнародній практиці до молоді належать особи віком 15–24 роки. Відповідно до Конвенції Міжнародної конференції праці «Про мінімальний вік прийому на роботу», нижня межа працездатного віку має відповідати віку здобуття обов'язкової шкільної освіти, але не бути нижчою 15 років. Якщо ж робота може завдавати шкоди здоров'ю, безпеці або моральності дітей, то мінімальним віком для такої роботи є 18 років.

У статті 188 Кодексу законів про працю України встановлено мінімальний вік, з якого допускається прийняття на роботу, а саме: не допускається прийняття на роботу осіб молодше шістнадцяти років. Водночас законодавчо допускається прийняття підлітків на роботу з 15 років, але тільки за згодою одного з батьків. Крім того, можливе прийняття на роботу учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів для виконання легкої роботи, що не завдає шкоди здоров'ю та не порушує навчання, у вільний від навчання час після досягнення 14-річного віку за згодою одного з батьків або особи, що його замінює³. Тобто фактично в Україні допускається вихід 14-річних підлітків на роботу, але при цьому офіційна статистика не враховує їх як економічно активних, оскільки обстеження економічної активності охоплюють лише населення віком 15–70 років.

Не менш суперечливим щодо визначення віку прийому на роботу є визначення статусу безробітного в Україні, зокрема для тих, хто виходить на ринок праці в 14–15 років. Так, відповідно до Закону України «Про зайнятість населення», безробітними визнаються працездатні особи, які не мають роботи

та заробітку, зареєстровані в органах служби зайнятості з метою пошуку підходящої роботи, шукають роботу та готові працювати. У законі також зазначається, що безробітними не можуть бути визнані громадяни: віком до 16 років, за винятком тих, які працювали та були звільнені у зв'язку зі змінами в організації виробництва та праці, реорганізацією, перефільюванням і ліквідацією підприємства, установи й організації або скороченням чисельності (штату); які вперше шукають роботу та не мають професії (спеціальності), у тому числі випускники загальноосвітніх шкіл, у разі їх відмови від проходження професійної підготовки або від оплачуваної роботи, включаючи роботу тимчасового характеру, що не потребує професійної підготовки; які відмовилися від двох пропозицій підходящої роботи з моменту реєстрації їх у службі зайнятості як осіб, які шукають роботу; які мають право на пенсію відповідно до законодавства України⁴. Таким чином, працюючі підлітки віком 14–15 років у разі втрати роботи не з причини, передбаченої в згаданій вище статті Закону, навіть не можуть розраховувати на соціальну допомогу від держави до досягнення 16-річного віку.

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що моніторинг ринку праці в Україні через недоліки законодавства щодо визначення нижньої межі працездатного віку та статусу безробітного не забезпечує об'єктивну оцінку молодіжної зайнятості. Враховуючи вищесказане, у дослідженні молодіжного ринку праці розглядатимемо зайнятість молоді віком 15–29 років. За нижню межу приймаємо 15 років, оскільки саме з цього віку починається обстеження населення за економічною активністю.

Чисельність економічно активного населення віком 15–70 років упродовж 2000–2010 рр. скоротилася на 1075,8 тис. осіб (на 4,6%⁵). Територіально порівняно з 2000 роком спостерігається збільшення чисельності економічно активного населення в сільській місцевості на 254,1 тис. осіб (на 3,8%), та значне скорочення аналогічного показника у містах – на 1329,9 тис. осіб (на 8%). Чисельність економічно активних чоловіків як у 2000 році, так і в 2010 р. перевищувала відповідний показник жінок (на 665,8 та 662,0 тис. осіб відповідно). В обох гендерних групах за аналізований період відбулося приблизно однаково

¹ Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді» від 05.02.1993 р. № 2998-XII станом на 01.01.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2862-17> – (База даних «Законодавство України»).

² Перепелиця М. П. Державна молодіжна політика в Україні (регіональний аспект) / Перепелиця М. П. – К. : Укр. інститут соціальних досліджень; Укр. центр політичного менеджменту, 2001. – 242 с.

³ Кодекс законів про працю [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=322-08> – (База даних «Законодавство України»).

⁴ Закон України «Про зайнятість населення» від 01.03.1991 р. № 803 XI станом на 13.01.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=803-12> – (База даних «Законодавство України»).

⁵ Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/> – /operativ/operativ2010/gr/eans/eans_u/eans_2010_u.htm

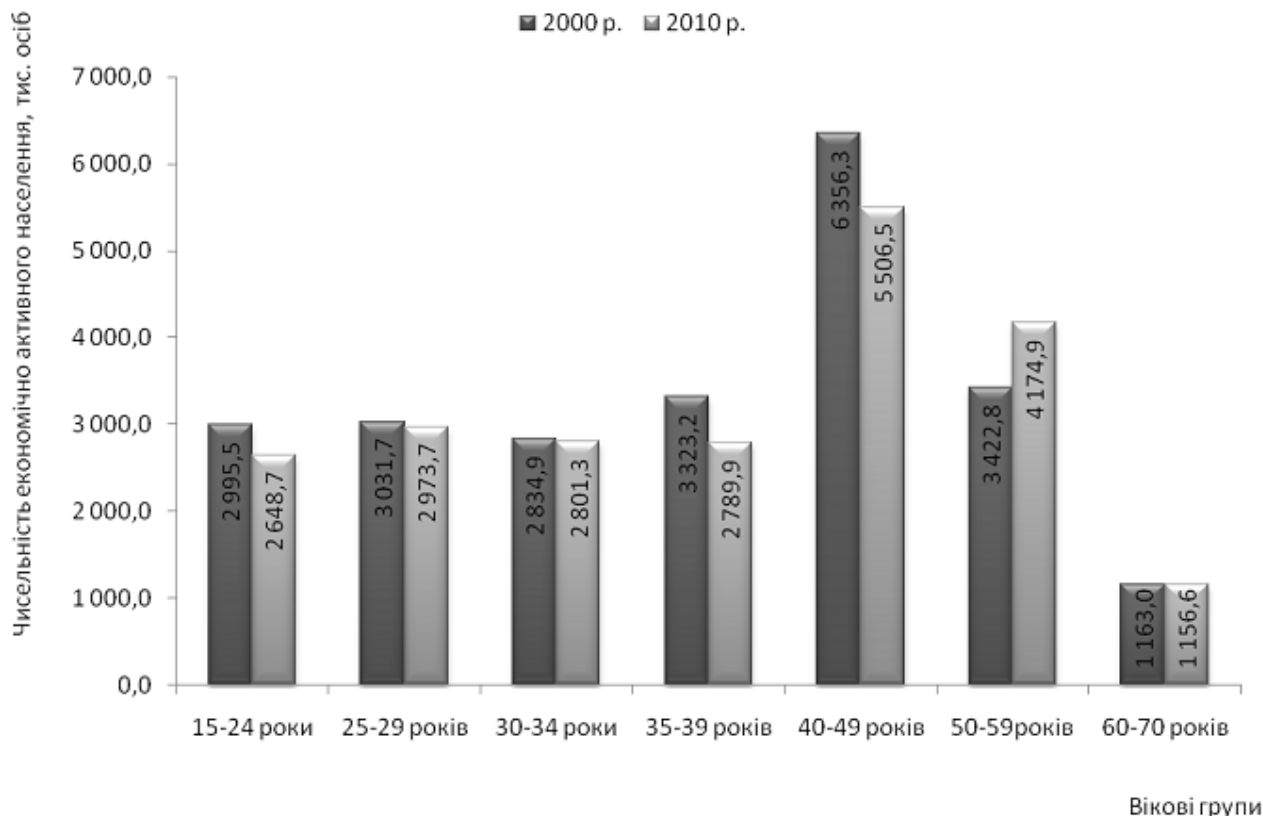

Рис. 1. Склад економічно активного населення за віковими групами у 2000 р. та 2010 р⁶.

ве скорочення чисельності економічно активних – на 4,7% серед чоловіків та на 4,5% серед жінок.

Слід зазначити, що скорочення економічно активного населення було цілком передбачуваним. Як відомо, економічно активне населення на 90–93% складається з осіб працездатного віку. На чисельність працездатного населення впливають зміни у співвідношенні чисельності осіб, які вступають до працездатного віку, та осіб, які вибувають з нього. Демографічні процеси впливають на чисельність працездатних із певним часовим лагом: зміни народжуваності позначаються через 16 років на чисельності тих, хто «поповнює», й через 54 (59) років – на чисельності тих, хто залишає групу працездатних. У цілому за період 2000–2010 рр. чисельність працездатного населення скоротилася на 637,47 тис. осіб (на 2,2%). Оскільки, у теперішній час у працездатний вік вступають малочисельні контингенти народжених у 90-х роках, а категорія «пенсіонери» навпаки – поповнюється чисельними контингентами тих, хто народився у 50-ті роки, то притік вступаючих у працездатний вік менший чисельності тих, що вибувають із працездатного віку. Це явище зумовило посту-

пове скорочення чисельності економічно активного населення у працездатному віці та збільшення чисельності економічно активних старше працездатного віку, починаючи з 2000 року. Таким чином, чисельність економічно активних осіб працездатного віку у 2010 році встановилася на рівні 20220,7 тис. осіб, що на 4,3% менше, ніж у базисному році, а чисельність осіб старше працездатного віку – 1830,9 тис. осіб, що на 11,0% більше, ніж у 2000 році.

Вплив демографічного чинника більш наочно можна побачити на діаграмі, що ілюструє склад економічно активного населення за віковими групами (рис. 1).

Так, найбільше скорочення чисельності економічно активних осіб характерне для вікових груп 35–39 (на 16,0%), 40–49 (на 13,4%) та 15–24 років (на 11,6%). І лише у віковій групі 50–59 років відбулося зростання відповідного контингенту населення на 22,0% або на 752,1 тис. осіб порівняно з базисним періодом. Слід також зазначити, що на скорочення чисельності економічно активного населення віком 35–49 років впливають поширеність соціально детермінованих хвороб, зокрема серцево-судинних та

⁶Побудовано за даними Державної служби статистики України. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/-/operativ/operativ2006/rp/ean/ean_u/arh_eans_u.htm.

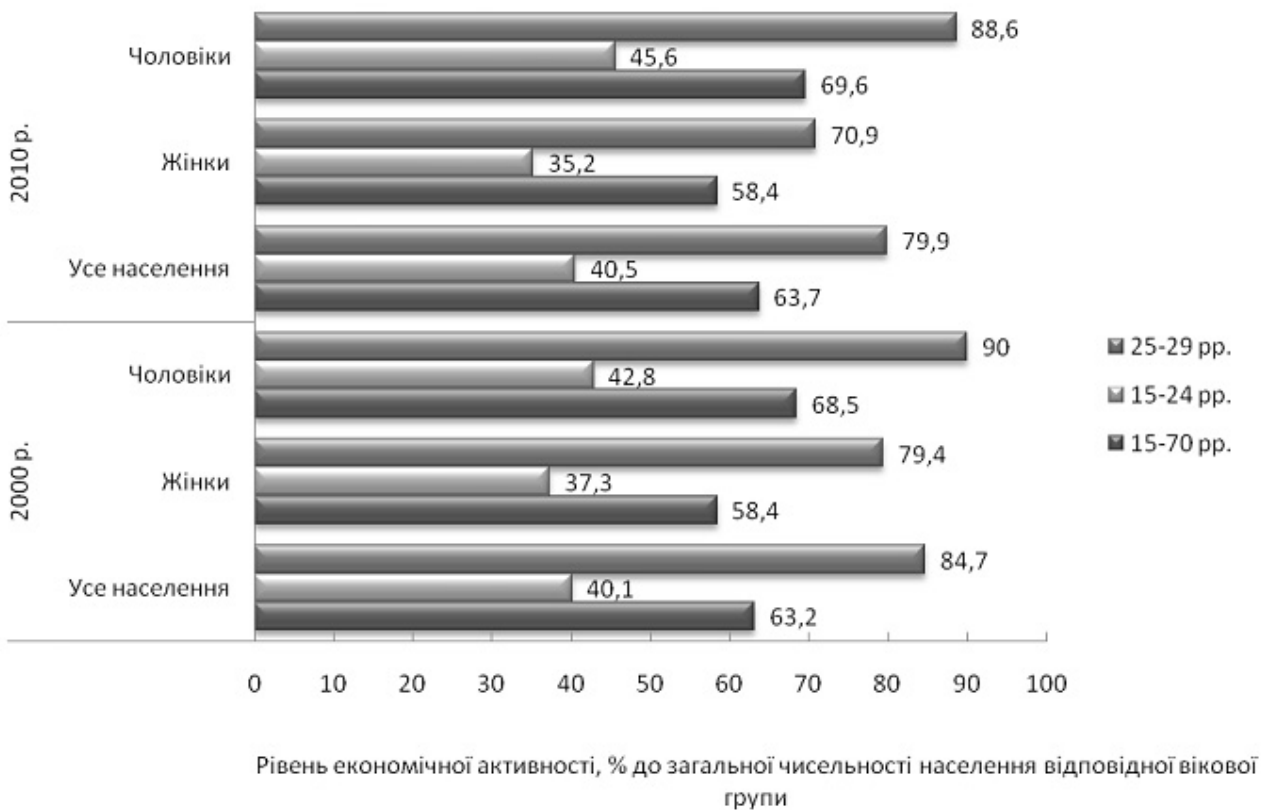

Рис. 2. Рівень економічної активності всього населення та за окремими віковими групами в розрізі статі у 2000 р. та 2010 р⁹.

ракових захворювань, туберкульозу, алко- та наркозалежності, та, як наслідок, високий рівень смертності населення працездатного віку. У групі 15–59 років смертність українських громадян була значно вищою порівняно з країнами ЄС (у чоловіків – у 3,5 рази, жінок – у 2,5 рази). Переважання рівнів смертності у всіх п'ятирічних підгрупах цього інтервалу відрізнялося за величиною, проте завжди було більш явним для чоловіків⁷. Так, найбільшим (для чоловіків – у 5 разів, для жінок – у 3,2 разу) перевищення було не у найстаршій, як можна було б очікувати, а у середній віковій групі – 30–44 роки⁸.

Динаміка рівня економічної активності молоді відображає його зростання до 2008 року, коли він досяг свого максимуму (43,0% для молоді віком 15–24 років та 82,2% для осіб віком 25–29 років). Упродовж наступних років показники економічної активності суттєво знизилися. Пояснювати це явище

лише впливом економічної кризи не варто, хоча і не враховувати її вплив неможливо. Оскільки, рівень економічної активності певної вікової групи залежить від чисельності економічно активного населення у цій групі, то його зниження у когортах 15–24 та 25–29 років пояснюється, насамперед, скороченням чисельності економічно активного населення відповідного віку.

Аналіз рівня економічної активності населення в розрізі статі та за віковими групами дає змогу виявити певні відмінності у структурі робочої сили (рис. 2).

Так, за період 2000–2010 рр. рівень економічної активності всього населення та осіб віком 15–24 роки практично не змінився (зріс порівняно з 2000 р. на 0,5 та 0,4 в. п. відповідно). Водночас для осіб віком 25–29 років цей показник скоротився на 4,8 в. п. У сільській місцевості рівень економічної активності підвищився як для всього населення (на 6,0 в. п.), так і для осіб

⁷Богданович В. Ю. Системний підхід до формування державної політики у сфері забезпечення населення лікарськими засобами для вирішення проблем демографічної безпеки України [Електронний ресурс] / В. Ю. Богданович, В. Є. Нестеровський, А. І. Семенченко. – Режим доступу :

<http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DUTP/2006-2>.

⁸Рингач Н. О. Проблема надсмертності чоловіків в Україні: гендерний аналіз у державному управлінні охороною громадського здоров'я / Н. О. Рингач // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 3 (8). – С.142–148.

⁹Побудовано за даними Державної служби статистики України. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/tp/eaa/eaa_u/arh_eaa_u.htm

віком 15–24 роки (на 4,0 в. п.), що може свідчити про збільшення можливостей прикладання праці на селі. Частково на зростання економічної активності сільської молоді вплинула земельна реформа (розпаювання майна колективних сільськогосподарських підприємств) та переміщення виробничих потужностей у замську смугу. Крім того, сільська молодь в середньому раніше міської виходить на ринок праці. У містах відбулося скорочення економічної активності за всіма аналізованими віковими категоріями. Найбільше скорочення (на 5,4 в. п. у 2010 році проти 2000 р.) було характерне для осіб віком 15–29 років. Загалом розрив між економічною активністю сільської та міської молоді у 2010 році становив 11,5 в. п. для осіб віком 25–29 років та 3,2 в. п. – для осіб віком 15–24 роки.

Рівень економічної активності чоловіків перевищує аналогічний показник у жінок. Це перевищення становить 10,4 в. п. на користь чоловіків 15–24 років та 17,7 в. п. для чоловіків 25–29 років. У цілому найбільше скорочення економічної активності відбулося серед жінок 15–29 років, зокрема на 8,5 в. п. – серед жінок 25–29 років. Загалом, якщо порівняти загальну

чисельність жінок цієї вікової групи та чисельність економічно активних жінок, то можна побачити, що лише половина з них у цьому віці виходить на ринок праці. Низький рівень економічної активності жінок 25–29 років пов'язаний, з одного боку, з потребою народження та виховання дітей (найбільше дітей народжують жінки віком 20–29 років). Так, скорочення ділової активності жінок віком 25–29 років на 8,5% проти аналогічного показника 2000 року частково є свідченням демографічної політики уряду щодо матеріального стимулювання народжуваності. Іншим важливим чинником є зростання популярності отримання вищої освіти.

Чисельність зайнятих віком 15–24 роки у 2010 р. скоротилася на 87,6 тис. осіб (на 3,8%), а віком 25–29 років зросла на 82 тис. осіб (на 3,2%) порівняно з 2000 роком. Скорочення зайнятості жінок відбулося в обох вікових групах, але найсуттєвіше серед осіб 15–24 років (на 84,1 тис. осіб порівняно з базисним роком). Для чоловіків 15–24 років аналізований період характеризувався скороченням чисельності на 3,5 тис. осіб, а для чоловіків 25–29 років – зростанням на 92,5 тис. осіб. Найбільша

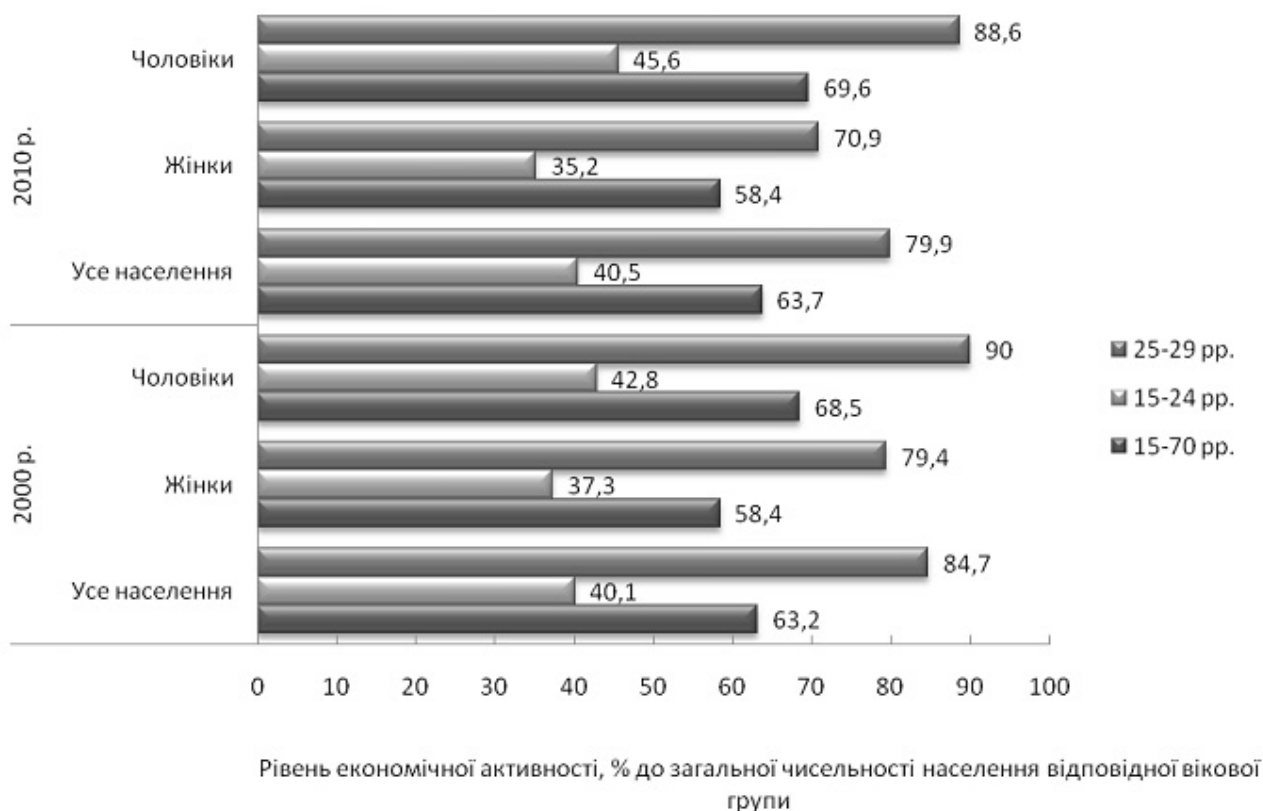

Рис. 3. Рівень зайнятості всього населення та за окремими віковими групами у розрізі статей у 2000 р. та 2010 р.¹⁰

¹⁰ Побудовано за даними Офіційного сайту Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/> – /operativ/operativ2006/rp/ean/ean_u/arh_eans_u.htm

перевага зайнятих чоловіків спостерігається у віковій групі 15–24 роки (на 316,3 тис. осіб у 2010 р. більше за чисельність жінок цієї вікової категорії). Відповідно, рівні зайнятості жінок та чоловіків відображають такі ж закономірності (рис. 3).

Рівні зайнятості жінок як у 2000 р., так і в 2010 р. нижчі від аналогічних показників для чоловіків, при цьому гендерний розрив між ними з роками зростає. Так, за аналізований період він збільшився на 3,1 в. п. для осіб 15–24 роки та на 5,9 в. п. для осіб 25–29 років і в 2010 р. становив 8,1 та 13,4 в. п. відповідно.

За типом поселення впродовж 2000–2010 рр. вищі показники формальної зайнятості спостерігаються у міській місцевості. Найбільший розрив зайнятості між містом та селом (на 7,6 в. п.) характерний для вікової категорії 15–24 років. Це пояснюється тим, що зазначена категорія зайнятої молоді більш мобільна і, навчаючись у закладах професійної освіти, намагається знайти можливість для підробітку в місті. Загалом за аналізований період у міській місцевості рівні зайнятості зросли для обох вікових груп. Щодо сільської місцевості, то тут існують певні відмінності – значне зростання зайнятості молоді віком 15–24 роки (на 5,5 в. п.) та скорочення зайнятості молоді віком 25–29 років (на 3,8 в. п.).

Пріоритетними сферами прикладання праці для молоді, як і в попередні роки, є фінансова діяльність (56,4% облікової кількості штатних працівників), торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (50,4%), сфера готельного та ресторанного бізнесу (41,9%), державне управління (35,5%)¹¹. При цьому кожен третій із указаної категорії працівників був зайнятий у промисловості, діяльності транспорту та зв'язку, операціях з нерухомим майном, орендою, інжинірингом та наданням послуг підприємцям. Водночас, найменш привабливими для молоді й досі лишається сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги, рибальство, рибництво, наукова діяльність та освіта.

Для отримання об'єктивної інформації про розвиток молодіжного ринку праці слід розглядати зайнятість як у формальному, так і в неформальному секторах економіки. Так, чисельність зайнятих у неформальному секторі економіки у 2010 році становила 4649,2 тис. осіб, або 22,9% до зайнятого населення, що на 4,8% більше порівняно з 2005 роком¹². Із них 80,6% склали особи працездатно-

го віку, решта – старші працездатного віку. Статистичний аналіз зайнятості у формальному та неформальному секторах економіки за віковими групами свідчить, що у другому порівняно з першим більшу частку зайнятих складають особи віком 15–24 та 50–70 років. Чисельність неформально зайнятих віком 15–24 роки зростала до 2008 року, сягнула своєї максимальної позначки 17,2% загальної чисельності неформально зайнятих і почала знижуватися. Так, у 2010 році частка неформально зайнятих цієї вікової групи становила 15,6%. Таке скорочення пояснюється насамперед зменшенням чисельності економічно активного населення відповідного віку, про яке згадувалося вище. Менш рухливою, але зі стійкою тенденцією до зростання є частка неформально зайнятих осіб віком 25–29 років. Так, за 2005–2009 рр. чисельність неформально зайнятих цієї вікової групи зросла на 0,3 в. п. і встановилася на рівні 10,8% загальної чисельності неформально зайнятих. Водночас, найбільше поповнення неформального сектору відбувається за рахунок осіб 40–49 років, молоді віком 15–24 роки та пенсіонерів.

Найвищий рівень участі зайнятого населення у неформальному секторі економіки мають особи віком 60–70 років (59% усього зайнятого населення зазначеного віку) та молодь 15–24 років (33,2%). У розрізі статі за період 2005–2010 рр. рівень участі в неформальній зайнятості чоловіків перевищував аналогічний показник жінок. У 2010 році цей розрив становив 4,7 в. п. для вікової групи 15–24 роки та 4,3 в. п. для осіб віком 25–29 років. За типом поселення показник рівня участі сільської молоді в 3,5 рази перевищує аналогічний показник міської. Поширення зайнятості у неформальному секторі є типовою реакцією на несприятливе регулювання та високе оподаткування, що свідчить про недосконалі умови підприємницької діяльності. Так, темпи найму в неформальному секторі приблизно у п'ять разів перевищують аналогічний показник формального сектору, а темпи звільнення – приблизно удвічі. На жаль, офіційна статистика не оприлюднює дані за віковими групами про статус неформально зайнятих, їх склад за видами економічної діяльності, за рівнем освіти та регіонами. Тому неможливо відстежити динаміку розподілу загальної чисельності молоді, зайнятої в неформальному секторі за всіма цими ознаками.

¹¹ Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/-/operativ/operativ2006/gr/ean/ean_u/arh_eans_u.htm

¹² Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/-/operativ/operativ2006/gr/ean/ean_u/arh_eans_u.htm

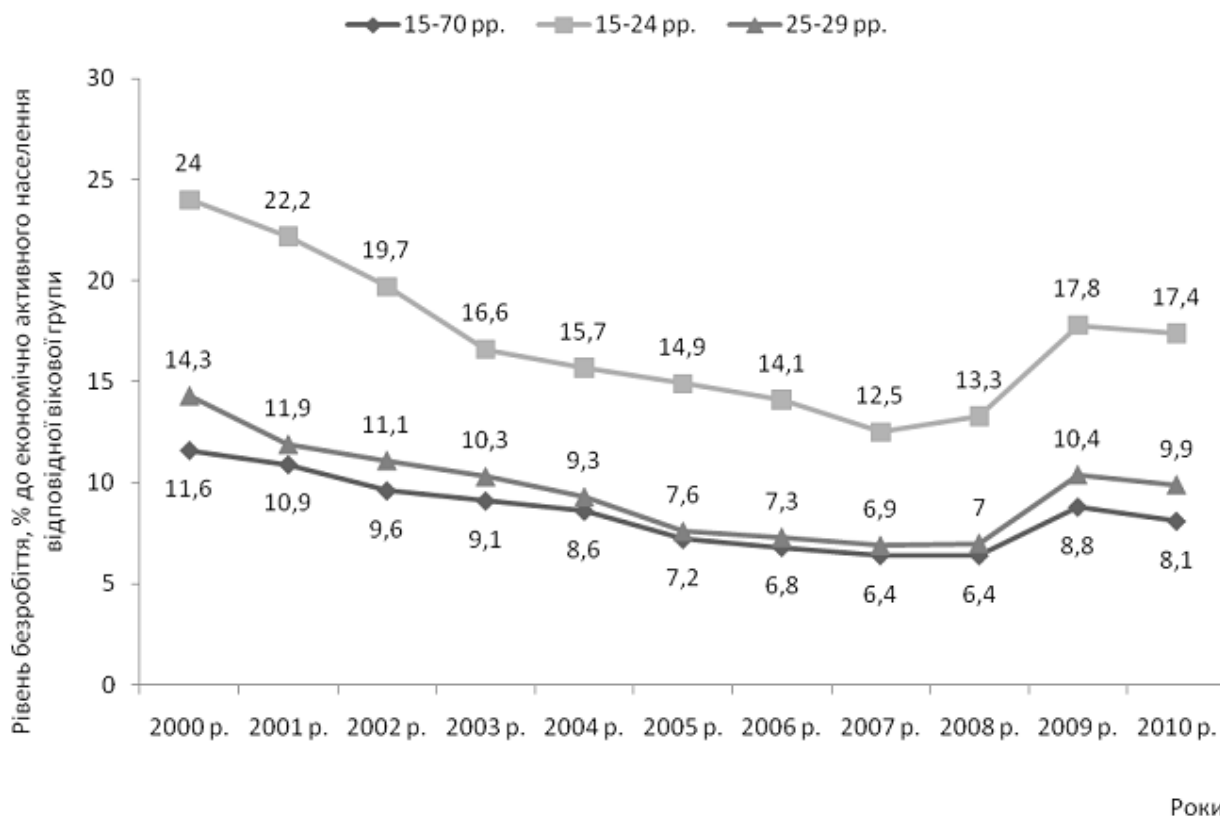

Рис. 4. Рівень безробіття за методологією МОП всього населення та за окремими віковими групами за період 2000-2010 рр¹³.

Чисельність безробітної молоді у 2010 році скоротилася порівняно з 2000 роком на 36% для осіб віком 15–24 років та на 32% для осіб віком 25–29 років. Рівень молодіжного безробіття, тобто частка молоді у складі робочої сили, яка шукає, але не може знайти роботу, в 2010 році становила 17,4% серед осіб віком 15–24 років та 9,9% серед молоді віком 25–29 років, що відповідно на 9,3 в. п. та 1,7 в. п. вище загального середнього в Україні (рис. 4).

За період 2000–2010 рр. рівень безробіття у цілому скоротився в усіх вікових групах. Найсуттєвіше скорочення було характерне для вікової групи 15–24 років (на 6,8 в. п.). Проте слід зазначити, що скорочення рівня безробіття тривало до 2007 року, коли були зафіксовані мінімальні показники – 12,5% для осіб 15–24 років та 6,9% для осіб 25–29 років. У наступні два роки показники зростали для обох вікових груп молоді. І лише у 2010 році спостерігалось їх незначне зниження (на 0,4 в. п. та 0,5 в. п. відповідно віковим групам). Варто також зазначити, що зростання молодіжного безробіття є типовим явищем для всіх країн

Євросоюзу. Проте, на відміну від України, мінімальні рівні безробіття в країнах Євросоюзу були зафіксовані у 2005 році. Так, у розрізі статі рівень безробіття зріс від 14,5% у 2005 році до 22,0% у 2010 році для чоловіків та з 14,9% до 18,9% для жінок. Загальний рівень молодіжного безробіття у країнах Євросоюзу зріс на 5,9 в. п. (з 14,7% до 20,6%)¹⁴.

Найбільш вразливою групою як у складі всього населення віком 15–70 років, так і серед молоді є когорта віком 15–24 роки, що має найвищі показники безробіття в усіх країнах. Тому як для України, так і для всього світу типовою є тенденція до подвійного перевищення молодіжного безробіття (осіб віком 15–24 років) щодо загального рівня. Причому якщо порівнювати рівень безробіття вікової групи 25–29 років із загальним рівнем країни, то можна виявити незначне його відхилення в межах від 0,4 в. п. до 2,7 в. п. від загального. Водночас перевищення рівня безробіття осіб віком 15–24 роки коливалось в межах від 6,1 в. п. до 12,4 в. п. Найбільше перевищення спостерігалось у 2000

¹³ Побудовано за даними офіційного сайту Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/> – /operativ/operativ2006/gr/ean/ean_u/arh_eans_u.htm

¹⁴ Global employment trends for youth. August 2010 : special issue on the impact of the global economic crisis on youth // International Labour Office. – Geneva : ILO, 2010. – 87 p.

році, а найменше – у 2007 році. За статтю ця група має невеликий гендерний розрив (рівень безробіття на 1,1 в. п. більше серед чоловіків), на відміну від вікової когорти 25–29 років (на 3,1 в. п.). За типом поселення сільське молодіжне безробіття значно менше від міського (12,6 проти 20,2% для осіб 15–24 років та 8,4 проти 10,3% для осіб 25–29 років у 2010 році). Високий рівень безробіття серед осіб віком 15–24 роки пояснюється тим, що він вираховується з загальної чисельності робочої сили у цій когорти. Однак варто брати до уваги, що значна частка молоді у цій віковій групі здобуває вищу професійну освіту, а отже, фактично не входить до складу робочої сили.

Більш повне уявлення про поширення безробіття дає інформація про його причини. І хоча вітчизняна статистика не відображає безробіття за причинами з урахуванням вікових категорій, все ж можемо виокремити деякі причини для груп, де найбільшу питому вагу становить молодь. Так, у 2010 році 16,2% безробітних не змогли працевлаштуватися після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації, 1,3% безробітних були демобілізовані з військової строкової служби. Більш детальну інформацію про працевлаштування після загальноосвітніх закладів можна отримати з відомчої статистики Державної служби зайнятості. Наприклад, у цьому самому році серед осіб, які не були зайняті з різних причин строком до одного року: 11 тис. осіб, або 2,3% до загальної кількості незайнятих цієї категорії, становили випускники середніх загальноосвітніх шкіл, 18,9 тис. осіб, або близько 4,0% – випускники професійно-технічних закладів освіти, а 66,8 тис. осіб, або 14,0% – випускники вищих закладів освіти, особи, які не були зайняті з різних причин більше одного року. Слід зазначити, що чисельність наведених категорій незайнятих знижувалася до 2007 року, а потім знову почала зростати. Водночас ми не можемо навіть уявити, скільки молодих осіб були звільнені з економічних причин, через закінчення строку дії контракту, звільнені за власним бажанням, за станом здоров'я, через оформлення пенсії за інвалідністю тощо.

Для врахування можливих змін стану молодіжного ринку праці важливо також враховувати економічно неактивне населення. Загальна чисельність економічно неактивної молоді віком 15–29 років у 2010 році склала 4640,5 тис. осіб, що на 171,5 тис. осіб менше порівняно з 2000 роком. Частка економічно неактивної молоді у загальній чисельності населення віком 15–70 років у 2010

році зросла на 2 в. п. та становила 36,9%. За структурою економічної неактивності для осіб віком 15–24 роки найбільшу питому вагу мали учні та студенти (82,2% від загальної чисельності економічно неактивного населення). Цілком природно, що у віці 15–24 років молодь намагається здобути дипломи про вищу освіту, тому частка економічно неактивних із цієї причини є найвищою.

Другою вагомою причиною економічної неактивності для осіб віком 15–24 років є виконання домашніх (сімейних) обов'язків (10,5%). У віковій групі 25–29 років ситуація протилежна. 65,5% економічно неактивних основною причиною неактивності визнають виконання домашніх обов'язків (із них жінки – 81,8%, чоловіки – 25,3%). На третьому місці для обох вікових категорій є перебування на утриманні (1,9% осіб віком 15–24 роки, 6,9% осіб віком 25–29 років). Цікавим є той факт, що в обох вікових групах найбільшу частину утриманців становлять чоловіки (2,3% осіб віком 15–24 роки – та 11,7% осіб віком 25–29 років проти 1,4 та 4,8% відповідно).

Занепокоєння викликає неактивність молоді за станом здоров'я та перебуванням на пенсії у віці 25–29 років. Так, 3,3% осіб цієї вікової групи не працювали саме за станом здоров'я, а 8,7% були пенсіонерами. Переважну частину незайнятих за станом здоров'я у цьому віці групи становили чоловіки (8,8% проти 1,1% неактивних жінок), а серед пенсіонерів – 20,9% чоловіки проти 3,7% жінок).

Позитивною зміною у структурі неактивних є зменшення частки осіб, які не мали роботи, були готові приступити до неї, але впродовж останнього місяця припинили активні пошуки роботи, тому що вичерпали всі можливості її пошуку, тобто зневірених¹⁵. Так у 2010 році частка зневірених віком 15–24 роки становила 0,9% проти 4,1% у 2000 році, а віком 25–29 років – 3,7% проти 15,8%. Частка молоді неактивної за іншими причинами у загальній структурі є незначною та коливається в межах від 0 до 2,5% чисельності економічно неактивних осіб.

Отже, статистичний аналіз структурних зрушень молодіжного ринку праці дозволив виявити такі тенденції та закономірності за період 2000–2010 рр.:

1) скорочення чисельності економічно активних осіб віком 15–24 роки (на 11,6% проти відповідного показника 2000 року);

2) незначне зростання рівня економічної активності для осіб 15–24 роки (на 0,4 в. п.) та скорочен-

¹⁵ Методологічні положення класифікації та аналізу стану економічно активного населення // Методологічні положення зі статистики : у 2 т. ; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2006. – Вип. 2. – Т. 2. – 2006. – С. 344–362.

ня відповідного показника для осіб віком 25–29 років (на 4,8 в. п.);

3) зростання рівня економічної активності сільської молоді віком 15–24 роки та скорочення відповідного показника для міської молоді обох вікових груп;

4) перевищення економічної активності чоловіків порівняно з жінками (гендерний розрив у 2010 році – 10,4 в. п. для когорти 15–24 роки та 17,7 в. п. для 25–29 річних);

5) підвищення чисельності зайнятих віком 15–24 роки (на 4,0%) та скорочення відповідного показника для осіб віком 25–29 років (на 3,2%);

6) зростання показників рівня зайнятості до 2008 року та поступове його зниження в наступні роки;

7) збільшення гендерного розриву в рівнях зайнятості (переважання чоловіків на 8,1 та 13,4 в. п. для груп 15–24 та 25–29 років відповідно);

8) зростання показників формальної зайнятості для обох вікових груп молоді у містах і для сільської молоді віком 15–24 роки;

9) пріоритетними сферами прикладання праці для молоді, як і в попередні роки, є фінансова діяльність (56,4% облікової кількості штатних працівників); найменш привабливими для молоді й досі лишається сільське господарство, мисливство, рибальство, рибництво, наукова діяльність та освіта;

10) поширення молодіжної зайнятості у неформальному секторі економіки в основному за рахунок молоді віком 15–24 роки;

11) перевищення темпів найму в неформальному секторі майже у п'ять разів щодо показників формального;

12) зниження рівня молодіжного безробіття до 2007 року та коливний характер змін у наступні роки;

13) збільшення частки економічно неактивної молоді через виконання домашніх обов'язків, стан здоров'я та пенсії за інвалідністю;

14) зростання частки зневірених, зокрема осіб 24–25 років, у чотири рази порівняно з 2000 роком.

Проведений аналіз свідчить, що вітчизняний моніторинг молодіжної зайнятості потребує вдосконалення, оскільки не дає об'єктивної оцінки молодіжному ринку праці за багатьма аспектами. Так, обстеження економічної активності населення не відображають дані про чисельність молоді, яка працювала без укладання трудових угод, у важких або шкідливих умовах, в умовах неповного робочого дня (тижня) або з подовженою тривалістю робочого дня, виконувала роботу на посаді нижче рівня своєї кваліфікації, а також про безробіття за при-

чинами, тривалістю, категоріями працівників та освітою, видами економічної діяльності, зневірених за віком тощо.

Для повноти характеристики молодіжного ринку праці слід розглядати також частку молоді, що не працює і не навчається (NEET – proportion of young people neither in employment nor in education or training). Такий індикатор обчислюється у Великій Британії, Китаї, Японії та Кореї. NEET охоплює економічно неактивну молодь, яка не працює та не навчається після отримання обов'язкової загальної середньої освіти через хворобу, інвалідність, необхідність виконувати сімейні обов'язки або безробіття.

Корисними для управлінської практики є відомості про співвідношення середньої заробітної плати в країні та середньої заробітної плати молодих працівників (в ЄС таке співвідношення складає 70–80%). Цей показник найкраще характеризує конкурентоспроможність молоді на ринку праці. Крім того, в Україні не ведеться статистика середньої тривалості працевлаштування випускників навчальних закладів у розрізі галузей знань. Цей показник відображає середню тривалість працевлаштування на перше робоче місце після закінчення закладу професійної освіти, а його визначення й оприлюднення є вкрай важливими для органів влади при розробленні молодіжної політики зайнятості. Водночас він є індикатором затребуваності знань ринком, тобто інформативним чинником формування держзамовлення на спеціалістів та магістрів за галузями знань.

Моніторинг тривалості працевлаштування є вкрай важливим, оскільки зростання терміну тривалості вимушеного безробіття веде до втрати знань та кваліфікації, зневіри, поширення трудової апатії тощо. Крім того, науковцями доведено: для випускників, які на початку свого трудового шляху стикаються з тривалим періодом безробіття, властива більша вірогідність погіршення якості трудового життя, через чергування періодів низькооплачуваної зайнятості¹⁶.

Удосконалення моніторингу молодіжного ринку праці з урахуванням цих показників дозволить сформувати об'єктивну картину молодіжної зайнятості, відстежити приховані проблеми, що мають місце поряд з порівняно низьким рівнем молодіжного безробіття. Це, у свою чергу, допоможе переорієнтувати політику сприяння молодіжній зайнятості на вирішення питань забезпечення стабільності зайнятості, якості робочих місць, наближення освіти до вимог ринку праці.

¹⁶ Gregg P. The wage scar from youth unemployment [Electronic resource] / Gregg P., Tominey E. // Working Paper № 04/097. The Centre for Market and Public Organisation, Department of Economics, University of Bristol. – Access mode : <http://www.bristol.ac.uk/Depts/CMPO/workingpapers/wp97.pdf>